

ERKEK-İKTİDAR İLİŞKİSİNE HALK BİLİMSEL BİR BAKIŞ: DEDE KORKUT'TA "ERİL"İN İKTİDAR ÇIKMAZI

A FOLKLORIC VIEW OVER MAN-POWER RELATION: POWER DEAD-END OF MASCULINE IN THE DEDE KORKUT

Aysun Ezgi YILMAZ*

ÖZ: Bir kökü biyolojik cinsiyetle bağlantılı olsa da toplumsal cinsiyet temel olarak kültürün tarihsel süreç içerisinde erkek ve kadına biçmiş olduğu rolleri imlemektedir. Biyolojik cinsiyet gibi genetik kodlarla aktarılmayan; fakat genetik bir mirasmış gibi sürdürülmesi beklenen toplumsal cinsiyet rollerinin belli bir kural çerçevesinde şekillenmediği aksine kurgulanmış rollerden ibaret olduğu açıktır. Toplumlar da var olan bu rollerin ne şekilde temsil edildiği, tarihsel süreç içerisinde varlığını nasıl sürdürdüğü, ne gibi değişimler geçirdiği gibi sorulara cevap arandığında ise toplumsal dinamikler önemli bir kaynak olarak dikkat çekmektedir. Medyadan moda ya da dil kullanımından meslek seçimine, yazından spora kadar daha birçok alanda toplumsal cinsiyet kodlarının varlığı gözlemlenebilmekte; bu kodların çözümlenmesiyle toplumsal cinsiyet algısının ortaya koyulacağı düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında; Türk kültür tarihi açısından önemli bir yeri olan ve toplumsal dinamikleri geniş bir perspektifle ortaya koyan Dede Korkut Hikâyelerinde "erkek=iktidar" ilişkisi ele alınmış ve bu ilişkinin açmazları irdelenmiştir. Çalışmada söz konusu erkek-iktidar ilişkisi üç aşamalı olarak değerlendirilmiş olup; ilk aşamada erkeğin toplum tarafından dayatılan iktidarı kazanma mücadelesi, ikinci aşamada kazanılan iktidarı koruma çabası ve son aşamada da elde edilen iktidarın erkeğin düşünsel ve duygusal dünyasını ne şekilde etkilediği ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolleri, iktidar, erkeklik.

ABSTRACT: Although one of its roots is related to the biological sex, gender essentially envisages the roles of man and woman in the historical process of culture. It is obvious that gender roles, which cannot be transferred through genetic codes like biological sex can, but are expected to be maintained as if they are some sort of a genetic heritage, are not shaped around a certain rule, contrariwise, they consist of constructed roles. When it is sought to answer questions like in what way these roles in the societies are represented, how they continue their existence in the historical process, what sort of changes they have been through, social dynamics draw attention as being an important source. The presence of gender codes can be observed in several fields, such as from media to fashion; from use of language to the choice of profession; from writing to sports, and it is thought that the perception of gender can be set forth by analysing these codes.

Within the scope of this study, the "masculine=power" relation in the Book of Dede Korkut, which has an important place from historical point of view and presents social dynamics through a broad perspective, has been examined and the impasse of this relation has been analysed. The masculine-power in question has been evaluated in three stages; and the battle

* Arş. Gör. - Başkent Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Programı/Ankara - aezgi1989@gmail.com

of men to obtain power which is imposed by the society has been presented at first stage, the struggle of men to preserve the obtained power has done so at the second stage, and how the obtained power affects ideational and emotional world of men has been revealed at the last stage.

Keywords: Dede Korkut, gender, gender roles, power, masculinity.

Giriş

“Toplumsal cinsiyet” kavramı temelde iki cinsi de içermesine rağmen konu ile ilgili çalışmalar incelendiğinde ağırlıklı olarak “kadın” temelli çalışmalar yapıldığı, “erkeklik” çalışmalarının ise kadın çalışmalarının gerisinde kaldığı görülmektedir. Kadının erkeğe göre fiziksel olarak zayıf görülmesi, iktidar sahibi olabileceği düşüncesinin yadsınması ve özellikle “ev” ile ilişkilendirilme suretiyle toplumsal hayata aktif olarak katılımının ötelenmesi gibi birçok etken “kadın” çalışmalarının neden daha ön planda olduğunu açıklar niteliktedir. Genetik olarak sahip olduğu XY kromozomuyla iktidar adayı olarak görülen erkeğin; “kadın” a kıyasla “varoluşunu” ortaya koymak gibi bir çaba içine girmemesi de olağan bir durumdur. Bu sebeple ortaya koyulan erkeklik çalışmaları kadın çalışmalarıyla aynı paralelde şekillenmemektedir. Erkeklik çalışmalarının hem feminizmin bir ürünü hem de ona tepki mahiyetinde ortaya çıkmış bir alan olduğunu ifade eden Tayfun Atay da bu yorumuyla kadın ve erkeklik çalışmalarının temellerindeki farklılığa dikkat çekmektedir (2012: 20). Kurgulanmış rollerden ibaret olan toplumsal cinsiyet rollerinde kadın ve erkek arasında beliren farklılaşma, süreç içerisinde yaşanan değişimlerde takip edilebilmektedir. Kadın-erkek eşitsizliğinin olmadığı dönemlerde eşit şekilde toplumsal hayatta yer alan ve bir bütün olarak görülen iki cins, zaman içerisinde iki ayrı cins olarak değerlendirilmeye başlamıştır. Toplumsal cinsiyetin bir nesne olmaktan çok süreç olduğunu vurgulayan Connell (1998: 191)’ın söylemi de; toplumsal cinsiyetin toplumun geçirdiği değişimlere bağlı olarak değiştiği ve şekillendiğini ortaya koymaktadır. Türk toplumunun tarihsel süreç içerisinde geçirmiş olduğu dini, sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik değişimlerin toplumsal cinsiyetin şekillenmesinde etkili olduğu açıkça görülmektedir. Türk toplumunda toplumsal cinsiyetin göçebelikten yerleşik hayata geçişle; İslam öncesi ve sonrasında, Cumhuriyet öncesi ve sonrasında hatta modernleşme süreciyle birlikte ciddi değişimler yaşadığı bilinmektedir. Türklerin göçebe yaşamı benimsediği dönemde, kadınlar erkekler gibi aktif olarak toplumsal hayatta yer alırken; yerleşik hayata geçişle birlikte kadının “ev” sınırlarına mahkûm edilmesi, toplumun geçirdiği değişimlerin toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Türkiye’deki toplumsal cinsiyet rollerini televizyon dizilerinden hareketle inceleyen Aysun Yüksel’in tespiti ise modernleşme ve küreselleşme sürecinde Türk toplumunun cinsiyet rollerinde bazı değişimler olduğu; fakat Türk toplumundaki ataerkil düzenin farklılaşmaya rağmen devam ettiği yönündedir:

Türkiye koşullarındaki toplumsal cinsiyet kalıpları hala ataerkil sistemin izlerini taşımaktadır. Kadından beklenen çalışıyor bile olsa evi ve çocuklarıyla ilgili olmasıdır. Erkekten ise her zaman atak, girişken, özce her anlamda güç sahibi olması beklenmektedir. Başka deyişle, kadının evine ve aile kurumuna bağımlı bir yaşam sürmesi, erkeğin ise dışadönük olması onanmaktadır (Yüksel, 1999: 79).

Türk toplumunun toplumsal cinsiyet kodlarını ortaya koyma noktasında önemli bir yapıt olan Dede Korkut Hikâyeleri bir bütün olarak incelendiğinde de kadın ve erkek arasında süreç içerisinde yaşanan farklılaşmanın yansımaları görülmektedir. Geçiş dönemi eseri olarak nitelendirilen Dede Korkut Kitabında yer alan mukaddime kısmının, metne yazıya aktarma sürecinde eklendiği, Dede Korkut üzerinde çalışma yapan birçok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir. Türkiye’de Dede Korkut Hikâyeleri üzerine yaptığı öncü çalışmalarla alana katkı sağlayan Muharrem Ergin, Dede Korkut’un takdimi için hazırlanmış olduğunu dile getirdiği önsöz bölümünün hikâyelerin tespiti veya istinsahı sırasında yazıldığını belirtmektedir (2008:3). Ergin gibi önsöz kısmının esere hikâyelerden sonra eklendiğini iddia eden Faruk Sümer, Pertev Naili Boratav gibi araştırmacılarla birlikte müstensihlerin edebi eser yaratımındaki rolünü Dede Korkut üzerinden irdeleyen Gürol Pehlivan da bu savın doğruluğunu kabul etmektedir (2014:105). Hikâyeler ve mukaddimenin farklı dönemlerin ürünü olduğu; mukaddime ve hikâyeler arasındaki söylem farklılıkları üzerinden de okunmaktadır. Mukaddime kısmında erkeğe yüksek bir değer atfedilirken kadının ikinci planda tutulması; sözlü kültürün izlerini taşıyan hikâyeler kısmında ise erkek ve kadın arasında böylesine keskin bir ayrım olmaması sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş döneminde yaşanan söz konusu farklılaşmayı ortaya koymaktadır.

Çalışma kapsamında iki cinse atfedilen toplumsal cinsiyet rollerine göndermeler olsa da çalışmanın temel perspektifi iki cinsi karşılaştırmak değil; Dede Korkut Hikâyeleri üzerinden “erkek-iktidar” ilişkisini ortaya koymaktır. Bu bağlamda ilk olarak erkeğin iktidarı nasıl elde ettiği sorusu üzerinde durulacak, ardından kazanılan iktidarı sürdürme mücadelesi irdelenecek ve son aşamada iktidarın erkeğin duygusal ve düşünsel dünyasında yarattığı etkilere değinilecektir.

1. Dede Korkut Hikâyeleri’nde Erkeğin İktidarı Elde Etme Süreci

Dede Korkut Hikâyeleri derinlemesine incelendiğinde ilk olarak, toplumun erkekten beklediği iktidarı nasıl elde edeceği hususuna özel bir yer ayrıldığı görülmektedir. Hikâyelerde erkeklik ve erkekliğin vazgeçilmez ögesi olarak nitelendirilen iktidarın doğuştan kazanılmadığı söz konusu iktidara sahip olabilmek için erkeklerin belirli mücadelelere ve sınamalara tabii tutulduğu anlaşılmaktadır. Çalışmasında ünlü Fransız yazar, felsefeci ve feminist Simon de Beauvoir’in “kadın doğulmaz, kadın olunur” sözünün

“erkek doğulmaz, erkek olunur” şekliyle erkekler için de geçerli olduğunu belirten Vehbi Bayan da bu tespitiyle erkekliğin süreç içerisinde kazanılan bir statü olduğunu ortaya koymaktadır (2012: 160). Hikâyelerde erkeğin iktidar mücadelesinin “ad alma” ile başladığı; “ad alma”dan önce erkeğin birey olarak tanınmadığı vurgulanmaktadır. *Türk Folklorunda Ad Seçme ve Ad Koyma* adlı çalışmasında “ad”ın çocuğun karakterinden kişiliğine, geleceğinden toplum içerisindeki yerine kadar birçok duruma etki edeceğini belirten Sedat Veyis Örnek, doğrudan ad alma-iktidar ilişkisini ortaya koymasa da ad almanın toplumsal hayatta birey için taşıdığı değeri ortaya koyarak önemli bir noktaya işaret etmektedir (1975:103). Hikâyelerde erkek için statü göstergesi olan “ad alma”ya özel bir yer verilmesi ise o dönemde erkeklik ve iktidar bağını ortaya koyması açısından dikkat çekicidir. Hikâyelerden *Bay Büre Oğlu Bamsı Beyrek*’te erkek için “ad alma”nın nasıl gerçekleşeceği “Ol zemanda bir oğlan baş kesme, kan dökme ad komazlarıdı” (Tezcan ve Boeschoten, 2018: 69) sözleriyle açıklanırken; *Kazan Oğlu Uruz’un Esir Düştüğü* hikâyede oğluna hâlâ ad al(a)madığı için kızan baba ad alanları “Baş kesüben, kan dökübdür, cüldi alubdur, ad kazanubdur” (Tezcan ve Boeschoten, 2018: 97) şeklinde örnek göstererek ad almanın erkek için gerekliliğini ortaya koymaktadır. “Ad alma”nın bu anlamda erkek için önemli bir eşik olduğu; bu eşğin ancak “kan dökme”, “baş kesme”, “yiğitlik yapma” gibi çeşitli mücadeleler neticesinde geçilebileceği anlaşılmaktadır.

Hikâyelerde “ad alma” sürecinde de görüldüğü üzere; erkeğin küçük yaşına bakılmaksızın “kahramanlık yapma”, “yiğitliğini ortaya koyma”, “düşman ile mücadele etme” gibi “güç” temelli özelliklere sahip olması ve söz konusu özellikleri hayatının geri kalanında da koruyarak iktidarı elde etmesi toplumun erkekten temel beklentileri arasındadır. Dede Korkut Hikâyeleri üzerine çalışma yapan Ülkü Eliuz da göçebe yaşam şartlarının “er”in güçlü, kahraman ve mert olması yönündeki beklentiyi şekillendirdiğinden bahsetmekte; erkeğin bu beklentiyi çocukluktan itibaren ancak mücadele yoluyla kazanabileceğini vurgulamaktadır: Türklerde babadan oğula geçen ırsî bir liyakat yoktur. Her çocuk adını ve yerini bizzat kendisi kazanmak zorundadır. Bu onun varlık sebebidir. Çünkü bireyselleşme tepeden inme bir süreç değildir, yaşanması ve hak edilmesi şarttır. Mertlik ve kahramanlık sembolü başkahramanlar, güç, azamet ve yenilmezlik gibi ideallerin sunumunda bir vasıta (2015:79).

Savaşçı, kahraman, düzen kuran ve korkusuz olan erkeğin bu özelliklerle birlikte ata binme, ok, yay, kılıç ve gürz kullanma gibi hünelerle donanmış olması da hikâyelerde vurgulanmakta; bu özellik ve hünelerin iktidarın kazanımı için ön koşul olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Söz konusu durum, hikâyelerin tamamında gözlemlenmekle birlikte erkeğin güç odaklı eylem ve özelliklerini detaylı bir şekilde betimleyen *Uşun Koca Oğlu Segrek* hikâyesi dikkat çekicidir. *Uşun Koca Oğlu Segrek* hikâyesinde Kazan’ın divanına sorgusuz sualsiz giren

Segrek'in, Oğuz beylerinden Ters Uzamış tarafından aldığı eleştiri erkek için gerekli görülen güç bileşenlerini ortaya koymaktadır: "Mere Uşun Koca oğlu, bu oturan begler her bir oturdığı yeri kılıcıyla etmegiyile alubdur. Mere, sen baş mı kesdün kanmı tökdün, açmı toyurdun yalincakmı tonatdun? didi" (Tezcan ve Boeschoten, 2018: 167). Ters Uzamış'ın, bu sorular üzerinden baş kesip kan dökmeyerek yiğitlik yapmayan, oturduğu yeri kılıcıyla hak edecek bir kahramanlık göstermeyen, aç ve fakirlere yardım etmeyip düzen kurmayan Segrek'in erkekliğini sorguladığı ve tanımadığı anlaşılmaktadır.

Hikâyelerde erkeğin güç temelli özellik ve hünelerinin iktidarla doğrudan ilişkili olduğunu gösteren en çarpıcı örnek ise *Kazan Beg Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu* hikâyedir. Bu hikâyede Oğuz beyleri için tertip ettiği davette kardeşi Kara Göne ve dayısı Aruz Koca'nın varlığından mutluluk duyan Kazan Bey, karşısında oturan oğlu Uruz'u görüp dertlenmekte; oğlunun bu durumu fark edip sorgulaması üzerine içinde bulunduğu durumu şu sözlerle açıklamaktadır:

Bir gün ola düşem ölem, sen kalasın, Yay çekmedün, oh atmadun baş kesmedün, kan dökmüdü, Kalın Oguz içinde cüldi almadun, yarınki gün zeman dönüb ben ölüp sen kalıcak tacum tahtum sana vermeyeler deyü sonumı andum agladum, ogul" (Tezcan ve Boeschoten, 2018: 97).

Oğlunda bir erkekte bulunması gereken söz konusu özellik ve hünelerinin olmadığını bu sözlerle ortaya koyan Kazan Bey; ölümü sonrasında bu özelliklerin eksikliği nedeniyle oğlunun iktidar sahibi olmayacağını da açıkça ifade etmektedir.

Erkeğin içine doğduğu ve bir ömür sürdürdüğü "iktidar" mücadelesinin ad alma ve kahramanlık yapma gibi eylemlerle sınırlı olmadığı; aksine çok katmanlı bir yapı arz ettiği TDK Sözlüğünde yer alan "erkeklik" tanımı üzerinden de okunmaktadır: Sözlükte "1. Erkek olma durumu, 2. Erkekçe davranış, yiğitlik, mertlik, 3. Bir erkeğin fizyolojik görevini yerine getirme gücü" (2011:811) şeklinde tanımlanan "erkeklik"te bu yapıyı oluşturan unsurlardan biri ya da bir kaç eksik olduğunda Terrence Real'ın deyişiyle "bağışlanan bir şey olan erkekliğin geri alınması" (2004:176) kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu durum, Dede Korkut Hikâyelerinde yer alan *Dirse Han Oğlu Boğaç Han* hikâyesinde çarpıcı bir biçimde örneklenmektedir. Hikâyede Bayındır Han'ın ziyaretine giden fakat evlat sahibi ol(a)madığı için kara çadıra oturtulan Dirse Han; bir erkek olarak fizyolojik gücünü ortaya koyamamasının sonucu olarak cezalandırılmakta ve bu nedenle sahip olduğu iktidara gölge düşmektedir. Dirse Han'ın "Bayındır Han benim ne egsüklüğüm gördü? Kılıcumdanmı, gördü, sofram-danmı gördü? Benden alçak kişileri ag otağa kızıl otağa kondurdu, benim suçum ne oldıkim kara otaga kondurdu?" (Tezcan ve Boeschoten, 2018: 36) şeklindeki ifadelerinden de anlaşıldığı üzere; baş kesip kan döken, yiğitlik yapıp ad alan cömertlik

yapıp sofraya kuran erkeğin bu özelliklerle birlikte, iktidarını koruması için gerekli erkeklik bileşenlerinden biri olan “fizyolojik gücünü” sergilemesi de önemli bir erkeklik ölçütüdür. Bu ölçütü yerine getiremeyen erkek ne kadar güçlü ne kadar cömert olursa olsun kazandığı iktidarı kaybetme tehdidiyle karşı karşıya kalmaktadır. Türk toplumunda erkeğe iktidar kaybettirecek fizyolojik eksikliğe yönelik durumun süreç içerisinde de benzer şekilde devam ettiği Örnek’in *Türk Halkbilimi* adlı çalışması üzerinden doğrulanmaktadır. Bu çalışmada, Türk kültüründe evlat sahibi olamama durumunun erkekle ilişkilendirilmediği tamamen kadına mal edildiği yönündeki veriler (1977: 132) de erkeğin iktidar kaybetmesine yol açan fizyolojik yetersizliği örtbas etme çabasının bir sonucu olarak görülmektedir.

2. Dede Korkut Hikâyelerinde Erkeğin İktidarı Koruması ve Sürdürmesi

Dede Korkut Hikâyelerinde çeşitli hünlerle ad alan, kahramanlık göstererek devletini ve ailesini koruyan, evlat sahibi olarak fizyolojik gücünü gösteren erkeğin; iktidarı el ettiğinde yeni bir açmazla karşı karşıya kaldığı tespit edilmiştir. Bu açmaz; erkeğin kazandığı iktidarı koruma ve sürdürmesine yönelik gerekliliktir. Çalışmasında erkek-iktidar ilişkisini irdeleyen Çağdaş Demren; ataerkil toplum sınırlarında yaşamı süresince otorite kurmakla yükümlü tutulan erkeğin söz konusu ataerkil ağ tarafından baskı altına alındığını ve yaşamı süresince bu ağ tarafından denetlendiğini ifade etmektedir(2003: 38). Demren’in tespitlerinden de anlaşılacağı üzere; ataerkillik boyunduruğu altındaki erkeğin iktidar mücadelesi varoluşuyla başlayıp yok oluşa değin sürmektedir. Dede Korkut Hikâyelerinde iktidarı koruma ve sürdürme mücadelesi incelendiğinde de erkeğin sürekli olarak iktidarı kaybetme tehdidi ile karşı karşıya olduğu ve bu tehdit karşısında mücadeleye giriştiği anlaşılmaktadır. Hikâyelerde erkeğin iktidarına yönelik tehdidi; kimi zaman çevresindeki erkekler kimi zaman evlatları kimi zaman da sevgili ya da eş olarak tanımladığı karşı cins oluşturmaktadır. Dede Korkut’ta iktidarı tehdit eden söz konusu rakiplerin özellikle “yardımcı olma”, “güce ortak olma”, “iktidarı tanımama” şeklinde ortaya çıktığı, erkeğin söz konusu durumlarda iktidarının sarsılacağına yönelik kuvvetli bir inanç taşıdığı tespit edilmektedir. *Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı* hikâyeye; bir erkeğin başka erkek tarafından iktidarının sarsılacağına yönelik korkuyu ne şekilde yaşadığını somutlaştırması bakımından dikkat çekicidir. Hikâyede çıktığı av sırasında evi yağmalanan Salur Kazan, ailesini kâfir elinden kurtarmak için kendisine yardım etmeye çalışan çobanın teklifini reddetmekte ve bu durumun gerekçesini de şu sözlerle açıklamaktadır: “Eğer çobanla varacak oluruzsa kalın Oguz bigleri benim başuma kakınç kahaşlar: ‘Çoban bile ol/ma/sa Kazan kafiri almazıdı’ derler dedi” (Tezcan ve Boeschoten 2018: 57). Yaptığı kahramanlıklarla ad alan, devleti ve ailesinin bekasını koruyan Salur Kazan’ın, bir başkasından gelecek yardımı kabul etmenin bir

anlamda kendi iktidarındaki zayıflığı kabul etmekle eş değer olduğunu düşünerek söz konusu teklifi reddettiği anlaşılmaktadır. Türlü mücadeleler ile kazandığı iktidarı kaybetmektense ailesini kaybetmeyi göze alan Salur Kazan; erkekler için iktidarı korumanın da en az onu elde etmek kadar hayati bir değer taşıdığını gözler önüne seren önemli bir örnektir.

Erkek için iktidarının sürdürülmesini tehdit eden bir başka durum; baba-oğul ilişkisinde oğlanın baba iktidarına ortak olma ihtimaliyle gün yüzüne çıkmaktadır. Dede Korkut Hikâyelerinden *Dirse Han Oğlu Boğaç Han* ve *Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek* hikâyelerinde söz konusu durum açıkça gözlemlenebilmektedir. İlk hikâyede Dirse Han, himayesindeki kırk yiğidin oğlu hakkında çıkarmış olduğu asılsız iddialara inanmakta ve oğlu için ölüm kararı almaktadır. “Dirse Han eydür: Varun getirün öldüreyim. Böyle ogul mana gerekmez dedi” (Tezcan ve Boeschoten, 2018: 40). Dirse Han’ın kırk yoldaşının söylediklerini analiz etmeden, doğruluğunu yanlışlığını sorgulamadan oğlunu öldürme kararı alması bu noktada kritik bir durumdur. Hikâyenin başında evlat sahibi olmak için onca uğraş veren Dirse Han’ı bu noktaya getiren söylendiği gibi oğlunun yaptığı hatalar değil; Dirse Han’ın oğlunun gücünün farkına varmasıyla yaşadığı iktidarı kaybetme korkusudur. *Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek* hikâyesinde de baba-oğul arasındaki iktidar açmazı dikkat çekmektedir. Hikâyede, babasının yıllar önce doğumu sebebiyle kendisine hediyeler almak üzere gönderdiği bezirgânları ve onların getirdiği malları kâfir elinden kurtaran Bamsı Beyrek; bu olay sırasında kendini tanıtmamış, sonrasında babasının huzurunda bezirgânlarla karşılaşan Beyrek bezirgânların büyük hürmetiyle karşılaşmıştır. Bu durum karşısında baba Kam Püre, bezirgânlara “Mere kavat oğlu kavatlar, ata tururiken ogul elinmi öperler” (Tezcan ve Boeschoten, 2018: 71) şeklinde çıkmıştır. Bu olayda iktidara yönelik bir hürmet göstergesi olan “el öpme” eyleminin kendisinin hiçe sayılarak oğlu üzerinden gerçekleşmesi iktidarı yok sayılan babayı öfkeliendirmekte ve baba-oğul arasında süregelen gizli iktidar mücadelesini de gözler önüne sermektedir.

Oğluna ya da başka erkeklere karşı iktidarını koruma çabasında olan erkeğin tek rakibinin hemcinsleri olmadığı; aksine hikâyelerin ortaya çıktığı dönemde erkek gibi toplumsal hayata aktif olarak katılan ve erkeklerle aynı meziyetlere sahip olan kadınların da erkek iktidarı karşısında tehdit unsuru olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Özellikle *Pay Püre Oğlu Bamsı Beyrek* ve *Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı* hikâyelerinde erkeklerin kadınlarla iktidar mücadelesine giriştiği ve kadınlara karşı iktidarı kaybetme korkusu yaşadığı görülmektedir. *Pay Püre Oğlu Bamsı Beyrek* hikâyesinde evleneceği kız Banı Çiçekle güreşe tutuşan Bamsı Beyrek’in güreşte yenileceğini hissettiği anda içinden geçirdikleri erkeğin kadın karşısında iktidarı elinde tutmak gibi bir zorunluluğu olduğuna işaret etmektedir: “Bu kıza basılacak olurısam kalın Oguz içinde başuma kahınç, yüzüme tohinç ederler dedi” (Tezcan ve Boeschoten, 2018: 73). Bamsı Beyrek’in nişanlısına yenilmesi

durumunda toplum tarafından kınanacağına yönelik endişesi bir erkek olarak güç göstergesi olan iktidarın kaybedilmesiyle doğrudan ilgilidir. Bu noktada Bamsı Beyrek'in nişanlısını incitmekten ya da yaralamaktan ziyade yenilginin sonuçlarına odaklanması erkek için iktidarı korumanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. *Kanlı Koca oğlu Kan Turalı* hikâyesinde de evlenmek üzere olduğu Selcen Hatun tarafından düşman baskınından kurtarılan Kan Turalı'nın, sevdiği kadına minnet duyması gerekirken onu öldürmeyi planladığı görülmektedir: "Sen orada turasın ögenesin: Kan Turalı zebun oldu, at ardına aldum, çıkdum deyesin. Gözüm döndü, könlüm getdi, öldürerem seni" (Tezcan ve Boeschoten, 2018: 136). Bu noktada, sevdiği kadın dahi olsa bir başkasından yardım alan erkeğin mevcut iktidarına ve iktidarın sürdürülebilirliğine gölge düştüğü, bu nedenle erkeğin iktidar ile sevdiği kadın arasında hiç düşünmeden iktidarını korumayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Erkeğin kadına karşı sürdürdüğü iktidar mücadelesinin sadece Dede Korkut Hikâyeleriyle sınırlı olmadığı, masal ve toplumsal cinsiyet üzerinde çalışma yapan Evrim Ölçer Özünel'in tespitleri üzerinden de doğrulanmaktadır. Ölçer Özünel, erkeğin kamusal mekândaki iktidarının kadının iktidarsızlaştırmasına bağlı olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: Erkek cinsellikle güçlenir, sahip olur, karşı tarafı teslim alır. Bu nedenle kadını ev içine kapatma, kamusal mekânda cinsel kimliği üzerine tehdit oluşturma, erkek için önemli bir savaş ve iktidar yöntemidir. Erkek özellikle kamusal mekanda iktidarını sağlamlaştırmak için kadınlar üzerinde örgütlü bir iktidar-iktidarsızlaştırma savaşı yürütür (2017: 117).

Dede Korkut Hikâyelerinde ve masalarda yer alan bu ortaklığın birçok halk yaratmasında var olduğu, iktidarı elde etmek ve korumak üzere her türlü çareye başvuran erkeğin bu tutumunun sıradan bir rastlantı değil aksine Türk kültüründeki ataerkil yapının bir sonucu olduğu açıktır.

3. İktidarın Erkek Dünyasındaki Duygusal ve Düşünsel Etkileri

Dede Korkut Hikâyelerinde erkek-iktidar ilişkisi bağlamında dikkat çeken noktalardan biri de erkeğin iktidarı kazanırken ve onu sürdürmeye çalışırken yaşadığı duygusal ve düşünsel süreçtir. Bu süreçte toplumdaki genel kanısının aksine, erkeğin elde ettiği iktidardan salt bir mutluluk duymadığı, çoğu zaman bu iktidar altında ezildiği hikâyeler üzerinden doğrulanmaktadır. Kazanılan iktidarın kaybedilmesine yönelik korku ve bu korkuyla kendini sürekli olarak ispat çabasında olma durumunun erkeği birçok açıdan yıpratmışa değinen Goldberg'in tespiti de erkeğin iktidar açmazındaki duygu durumunu ortaya koymaktadır: Erkekler, erkeklik imtiyazları ve güçleri için çok yüksek bir bedel ödediler. Erkekler, duygularından ve bedenlerinden kopuklar. Erkek oyun planının kurallarına göre yaşıyorlar ve bu şekilde sürüklenmekle kendilerine duygusal, psikolojik ve fiziksel olarak zarar veriyorlar (akt. Diamond, 1998: 15).

Dede Korkut Hikâyelerinde eşlerine büyük bir sevgi ve saygı besleyen erkeklerin, iktidar söz konusu olduğunda tutumlarında görülen değişiklik de erkeğin içine düştüğü açmazı gözler önüne sermektedir. İktidarla gelişen bu tutum değişikliğini somutlaştıran örneklerden biri de *Dirse Han Oğlu Boğaç Han* hikâyesi'dir. Hikâyede evlat sahibi olamadığı için katıldığı ziyafette hoş karşılanmayan Dirse Han'ın eve dönüşünde "başum bahtı", "ivüm tahtı" şeklinde hitap ettiği eşine sonrasında iktidarı kaybetmesinde pay sahibi olduğunu düşünerek "boğazından tutayın mı" "başunu keseyin mi", "akça kanun yir yüzüne dökeyin mi" gibi tehditkâr cümleler kurduğu görülmektedir. Bu örnek; iktidar dayatmasının erkeğin duygusal ve düşünsel dünyasında yol açtığı gelgitleri ortaya koyması bakımından önemlidir.

Yaptığı çalışmada duyguları sosyo-kültürel açıdan ele alan Deborah Lupton ise; cinsellik ve duygusal ifade arasındaki ilişkiyi incelediği bölümde çalışmasına katılan görüşmecilerin büyük çoğunluğunun dişillik ve erillik etrafındaki toplumsal norm ve beklentilerin iki cins arasında duygusal tepki farklılıklarını şekillendirdiğini yönündeki fikir birliğinden bahsetmektedir (2002:89). Lupton'un katılımcılar üzerinden ortaya koyduğu bu tespit ataerkil toplumlarda kadının duygusal, çabuk ağlayan, kırılğan, narin, sakın olma gibi özelliklerle daha yumuşak; erkeğin ise güçlü, ağlamayan, öfkeli, girişken vb. özelliklerle daha sert bir karaktere sahip olmasına yönelik beklentiye açıklar niteliktedir. Dede Korkut Hikâyelerinde erkeğin toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak dayatılan ve iktidarını korumasına yardımcı olan bu karakteri sürdürürken ne denli zorlandığı *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı* hikâye üzerinden anlaşılmaktadır. Hikâyede şarabın tesiriyle sonuçlarını düşünmeden av karar alarak evini ve ailesini düşman tehlikesi karşısında savunmasız bırakan Salur Kazan'ın, av dönüşünde ailesinin düşmana esir düştüğünü anladığında yaşadığı duygular şu sözlerle anlatılmaktadır: "Bu halları gördüğünde Kazanun kara kıyma gözleri kan yaş teldi. Kan tamarları kaydadı, kara bağı sarsıldı" (Tezcan ve Boeschoten, 2018: 54). Bu hikâyede; iktidar sahibi olarak her daim güçlü durması beklenen, ağlaması hoş karşılanmayan erkeğin ağlarken betimlenmesi toplumsal cinsiyet rollerinin kurgulanmış ve dayatılmış rollerden ibaret olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Hikâyelerde erkeğin iktidar serüveninin; kan döküp baş kesmeye bağlı olarak kazanılan "ad alma"dan; kılıç kullanma, ok atma, ata binme vb. yeteneklere; korkusuz, kahraman ve savaşçı olmasından evlendiğinde soyunu sürdürmek için çocuk sahibi olmasına kadar geniş bir yelpazeyi kapsadığı görülmektedir. Hikâyelerde iktidar mücadelesinin onu elde etmeye bitmediği, kazanılan iktidarın sürdürülme zorunluluğunun da erkeği büyük ölçüde yıpratmış tespit edilmiştir. Dede Korkut anlatıları üzerinden cinsiyet rejimi olarak erkekliği ele alan ve önemli bir çalışma imza atan Esra Akbalık da anlatılarda erkekliğin; erkeklige giriş, savaş ve şiddet içerikli bir alanı kapsadığını belirtirken (2014:117) erkekliğin ve

dolayısıyla iktidarın kazanılması ve sürdürülmesindeki zorlu süreci ortaya koymaktadır.

Dede Korkut'tan günümüze erkeklerin süregelen iktidar boyunduruğuna nasıl son vereceği konusuna gelindiğinde ise bu noktada ilk adımı yine bu düzene karşı çıkan erkeklerin atması gerektiği açıktır. Çalışmasında erkeklerin imkânsız iktidarını değerlendiren Serpil Sancar'ın da bu noktaya dikkat çektiği görülmektedir: Türkiye'de mevcut erkek egemen cinsiyet rejimine ve bunun yakın tarihine baktığımızda kapitalist piyasanın sömürüsü, otoriter militer devletin araçsallaştırması, kültür endüstrisinin "tüketim" istismarı karşısında kendilerine sunulan erkeklik rollerini -zaman zaman ayak direseler bile- çoğu zaman gönüllü oynayan çok fazla erkek olduğu bir gerçek ve kendi yaşamını "bu ne biçim erkeklik" diye eleştiren çok sayıda erkekle karşılaşmak pek mümkün değil (2009: 303).

Sancar'ın da altını çizdiği gibi kendilerine dayatılan iktidara ve kurgulanmış erkeklik rollerine zaman zaman ayak direseler bile bu gidişatı değiştirmek adına somut adım atmayan erkekler; yıllardır süregelen, bir uçta kadını diğer uçta kendi öz benliklerini ezen bu düzenin hem mağduru hem de baş sorumlusudur.

Sonuç

Dede Korkut Hikâyeleri incelendiğinde toplumsal cinsiyet rollerinin; toplum ve kültür tarafından bireye yüklenen rollerden ibaret olduğu; biyolojik cinsiyet gibi kalıtımsal olarak aktarılsa da en az biyolojik cinsiyet kadar "kadersel" bir hal aldığı görülmektedir. Erkeklik üzerinden incelenen Dede Korkut Hikâyeleri'nde de tespit edildiği üzere biyolojik bakımdan erkek olarak doğan bireylerin toplumsal platformda kabul görebilmesi için kendisinden bağımsız; fakat kültüre bağımlı bir şekilde oluşturulan nitelikleri kazanması beklenmektedir. Erkeklerin bu süreçte "erkeklik" nitelikleri kazanmak için kendi "öz" benliklerini bir kenara bıraktığı, normları önceden belirlenmiş "erkeklik"i elde etmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Duygulardan arınmış, güçlü, savaşçı, korkusuz vb. özelliklerle "iktidar"ı kazanma ve onu varlığı boyunca koruma yönünde motive edilen "erkekler" in bu ağır yük altında ezildiği hikâyeler üzerinden açıkça görülmektedir. Mevcut iktidarı korumak ve paylaşmamak adına; canından çok sevdiği eşinden nişanlısına, büyük zorluklar sonunda kavuştuğu çocuğuna, kendisine olumlu anlamda yardım etmeye çalışan hemcinslerine kadar birçok kişiye meydan okuyan ve savaş açan erkeklerin bu süreçte iktidar boyunduruğu altında ezildiği anlaşılmaktadır. İktidarı elde etmek ve korumak adına birçok olumsuzluğa maruz kalan buna rağmen bu olumsuzlukları hayata geçirmekten çekinmeyen erkeklerin sonrasında yaşadıkları pişmanlık, utanç ve üzüntü vb. duygular ise; erkeklerin iktidarın getirisi olan duygusal ve düşünsel gerilimle çevrili bir ömür geçirdiğini imlemektedir.

Dede Korkut Hikâyelerinin yazıya aktarıldığı dönemden bu yana değişen toplumsal dinamiklerin toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde etkili olduğu görülse de aradan geçen beş asırda erkeğe yüklenen cinsiyet rollerinin çok fazla değişmediği açıktır. Şimdilerde at binme, kılıç kuşanma, savaşçı olma ve kahramanlık yapma gibi nitelikleri bünyesinde taşıması beklenmese de bu özelliklere paralel olarak erkeğin hala güçlü olma, korkusuz olma, lider olma gibi özelliklere sahip olması beklenmektedir. “Erkeklik” kisvesi altında yeri geldiğinde kadını yeri geldiğinde erkeği ezen “iktidar” a son verme noktasında atılacak adım ise kuşkusuz kadın çalışmalarının gerisinde kalan erkeklik çalışmalarına ivme kazandırmak ve erkeğin toplumsal cinsiyet algısını değiştirmektir. İlk aşamada iki cinsin de maruz kaldığı dayatmalar tamamen ortadan kaldırıl(a)masada süreç içerisinde toplumsal cinsiyet algısı ve rollerinde iyileşmeler olacağı; toplum belleğinde ortaya çıkan bu değişimlerin Dede Korkut hikâyeleri gibi kült eserlere yansıtılarak gelecek kuşaklara toplumsal cinsiyet prangasından kurtulmuş bir zihniyetin miras bırakılacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKBALIK, Esra (2014). “Dede Korkut Kitabı’nda Bir Cinsiyet Rejimi Olarak ‘Erkeklik’”. *Türkbilig*, S. 27, s. 105-119.
- ATAY, Tayfun (2012). *Çin İşi Japon İşi- Cinsiyet ve Cinsellik Üzerine Antropolojik Değıniler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- BAYAN, Vehbi (2012). “Beden Sosyolojisi ve Toplumsal Cinsiyet”. *Doğu Batı*, (Toplumsal Cinsiyet Sayısı) S. 63, s. 147-164.
- CONNELL, Raewyn (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. (Çev.: Cem Soydemir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- DEMREN, Çağdaş (2003). “Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri”. *Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın* (Ed. Ayşe Akın), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, s. 33-44.
- DIAMOND, Jed (1998). *Erkeklerin İyileşmesi Yeryüzünü de İyileştirecektir*. (Çev.: Tijen İnaltong), İstanbul: Mavi Okyanus Yayıncılık.
- ELİUZ, Ülkü (2015). “İmge ve Göstergeler Uzamı: Dede Korkut Hikâyeleri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15/2, s. 75-88.
- ERGIN, Muharrem (2008). *Dede Korkut Kitabı-I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- LUPTON, Deborah (2002). *Duygusal Yaşantı*. (Çev.: Mustafa Cemal), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ÖLÇER ÖZÜNEL, Evrim (2017). *Masal Mekânında Kadın Olmak: Masalarda Toplumsal Cinsiyet ve Mekân İlişkisi*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1975). “Türk Folklorunda Ad Seçme ve Ad Koyma”. *Boğaziçi Üniversitesi Halkbilim Yıllığı*, s. 101-112, İstanbul: Taş Matbaası.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1977). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- PEHLİVAN, Gürol (2014). “Müstensihin Edebî Eserin Yaratımındaki Rolü–Dede Korkut Kitabı Örneğinde”. *Millî Folklor*, S. 101, s. 101-112.
- REAL, Terrence (2004). *Erkekler Ağlamaz*. (Çev.: Z. Koltukçuoğlu), İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.
- SANCAR, Serpil (2009). *Erkeklik: İmkânsız İktidar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- TDK (Komisyon) (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- TEZCAN, Semih - BOESCHOTEN, Hendrik (2018). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- YÜKSEL, N. Aysun (1999). “Toplumsal Cinsiyet Olgusu Ve Türkiye'deki Toplumsal Cinsiyet Kalıplarının Televizyon Dizilerindeki Yansımaları”. *Kurgu Dergisi*, S. 16, s. 67-81.